

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Мельникова Ольга Володимирівна

УДК 37.018.3 (09)

**ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ В
ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С.МАКАРЕНКА**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Наумов Борис Миколайович,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
доцент кафедри загальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Бойко Алла Микитівна,
Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка, завідувач кафедри педагогіки;
кандидат педагогічних наук, доцент
Відченко Алла Гаврилівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди, професор кафедри
історії педагогіки та порівняльної педагогіки.

Провідна установа: Луганський національний педагогічний
університет імені Тараса Шевченка,
кафедра педагогіки, Міністерство освіти та науки України,
м.Луганськ.

Захист відбудеться “ 23 ” листопада 2005 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: 61002, м. Харків, вул. Артема, 29, ауд. 216.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розіслано “ 21 ” жовтня 2005 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Штефан Л.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Соціально-економічні та політичні перетворення, що відбуваються в Україні, створюють умови для реформування системи виховання з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства. Одними із пріоритетних завдань, визначених Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні, є забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості відповідно до її інтересів та суспільних вимог, а також формування в неї почуття господаря: господарської відповідальності, підприємливості, ініціативності, свідомого ставлення до життя в умовах ринкових відносин. Більшість державних документів (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепція економічної освіти в Україні) орієнтують педагогів і громадськість на усвідомлення необхідності використання економічного виховання дітей та підлітків у формуванні гармонійно розвиненої особистості.

У сучасних умовах, коли актуальними є проблеми сирітства, дитячої бездоглядності та безпритульності, особливої уваги освітян вимагають заклади інтернатного типу, їх трансформація у нові форми суспільного виховання, переорієнтація на спеціалізовану, поглиблену підготовку з економічного, технічного й інших напрямів виховання, а також поліпшення організації навчально-виховного процесу в них.

Одним із варіантів розвитку та вдосконалення економічного виховання дітей і молоді у загальноосвітніх навчальних закладах, закладах інтернатного типу є звернення до національного освітньо-виховного досвіду, ґрунтовне вивчення, переосмислення й об'єктивна оцінка якого допоможе впровадженню кращих надбань минулого в сучасну педагогічну теорію і практику. Цінний досвід з цього питання накопичений у педагогічній спадщині А.Макаренка, а саме – в діяльності колонії ім. М.Горького та комуни ім. Ф.Дзержинського.

Як відомо, ідеї А.Макаренка привернули увагу багатьох педагогів світу, досвід українського педагога використовують у виховних закладах Німеччини, Данії, Китаю, Японії, Угорщини, Польщі, Чехії, США, Ізраїлю, Росії. Внесок педагога-новатора в розробку теорії виховання висвітлено в ряді дисертаційних досліджень, монографіях та статтях. Проте питання економічного виховання дітей в діяльності А.Макаренка, як свідчить аналіз наукових праць з педагогіки та економіки, досліджені недостатньо. Окремі елементи економічного виховання у педагогічній та літературній діяльності А.Макаренка, не будучи предметом спеціального дослідження, розробляли такі вчені, як Н.Абашкіна, А.Бойко, М.Гетьманець, І.Зязюн, С.Карпенчук, Є.Костяшкін, І.Кривонос, В.Кумарін, В.Моргун, Є.Мединський, Ф.Науменко, Б.Наумов, М.Нежинський,

М.Окса, Л.Попова, В.Сухомлинський, М.Ярмаченко та ін. Чимало нового, оригінального у висвітленні життя й діяльності А.Макаренка внесли його співробітники і вихованці М.Фере, В.Терський, Є.Пихоцька, С.Калабалін, Є.Ройтенберг та інші.

Деякі показники ефективності діяльності вихованців у колонії ім. М.Горького та в комуні ім. Ф.Дзержинського розглядалися в літературі, яка торкалася питання трудового виховання у педагогічній спадщині А.Макаренка. Аналізом питань дитячої продуктивної праці у виховній системі А.Макаренка займалися Т.Ахаян, Р.Бескіна, М.Виноградова, Л.Гордін, В.Моргун, М.Павлова, А.Тер-Гевондян, А.Фролов. Зокрема, А.Фролов відзначив, що А.Макаренко першим приступив до педагогічно обґрунтованого і комплексного вирішення виробничих, господарсько-фінансових й організаційних питань діяльності колективу навчально-виховного закладу. У Німеччині Г.Хіліг видав цілу серію архівних матеріалів з діяльності колонії ім. М.Горького та комуні ім. Ф.Дзержинського.

Сучасні педагоги, досліджуючи проблеми економічної освіти та економічного виховання, відзначають роль А.Макаренка та його закладів у формуванні педагогічних засад економічного виховання. Так, О.Собчук вважає, що педагог надавав великого значення економічній підготовці й соціально-економічному спрямуванню виховання підростаючого покоління. І.Прокопенко підкреслює, що в житті та діяльності колективів, у яких працював А.Макаренко, важливе місце займали питання ощадливого ставлення до матеріальних цінностей: одягу, взуття, предметів праці й побуту, усього майна і грошей, що є важливим для формування в дітей основ економічного ставлення до матеріальних цінностей. І.Смолюк звертає увагу на те, що А.Макаренко визначив мету та головні педагогічні завдання господарського виховання. Н.Грама зазначає, що А.Макаренко пропагував виділення самої дійсності у вигляді потужного чинника економічного виховання, в якому поєднувалися праця, оплата праці, набування комплексних навичок.

Аналіз наукових джерел, присвячених педагогічній діяльності А.Макаренка, приводить до висновку, що поза увагою дослідників залишилися питання економічного виховання в педагогічній спадщині видатного педагога, хоч А.Макаренко виявився одним із фундаторів теорії та практики економічного виховання. Це й зумовило актуальність обраної нами теми дисертаційного дослідження: **«Проблеми економічного виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за напрямом «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах» (РК №1-200199004104). Тема дисертації затверджена вченою радою Харківського державного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (протокол № 2 від 30 квітня 2004р.)

та Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 6 від 15 червня 2004 року).

Об'єкт дослідження – педагогічна спадщина А.Макаренка.

Предмет дослідження – теорія та практика економічного виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка.

Мета дослідження – проаналізувати теорію й узагальнити досвід економічного виховання А.Макаренка в колонії ім. М.Горького і комуні ім. Ф.Дзержинського та розглянути можливості використання здобутків минулого в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Виділити та схарактеризувати основні елементи економічного виховання в педагогічній системі А.Макаренка.
2. Узагальнити теоретичні положення А.Макаренка щодо значення економічного виховання дітей.
3. Виявити ефективні методи та засоби економічного виховання, що використовував у своїй педагогічній діяльності А.Макаренко.
4. Проаналізувати досвід економічного виховання в колонії ім. М.Горького та в комуні ім. Ф.Дзержинського.
5. Розкрити вплив ідей А.Макаренка на піднесення ролі економічного виховання у розвитку школи та педагогіки протягом останніх 70 років.
6. Визначити перспективи використання досвіду А.Макаренка з економічного виховання в сучасних навчальних закладах України.

Методологічну основу дослідження становлять теорія наукового пізнання з її вимогами об'єктивності, науковості, доказовості; положення діалектики про необхідність розглядати явища в їхніх всебічних зв'язках; принципи гуманізму, цілісності, детермінізму, динамічності, доцільності творчого використання спадщини минулого в сучасній практиці освіти й виховання; теорія єдності свідомості, мислення та діяльності людини; принципи та методи системного підходу до пізнання, котрі вимагають вивчення явищ, фактів, процесів у відношеннях і зв'язках з іншими соціальними системами, виявлення зв'язку особистості і суспільства; положення про економічне виховання як соціально-педагогічний процес, спрямований на цілісний розвиток особистості, формування життєво важливих умінь і навичок; теоретичні основи національного економічного відродження України та організації реформи школи й освіти.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження є:

- державні документи про стратегію розвитку освіти в Україні;
- дослідження, в яких проаналізована спадщина А.Макаренка (А.Бойко, І.Зязюн, П.Лисенко, В.Моргун, М.Окса, Г.Хіліг, М.Ярмаченко та ін.);

- наукові розробки з історії педагогічної освіти України (М.Євтух, А.Відченко, С.Золотухіна, О.Микитюк, О.Попова, О.Сухомлинська, Л.Штефан та ін.);
- положення та рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в різних закладах освіти (В.Гриньова, В.Євдокимов, О.Іонова, Г.Троцько та ін.);
- сучасні дослідження з економічного виховання підростаючого покоління (Н.Грама, В.Лозова, А.Нісімчук, І.Прокопенко, О.Шпак та ін.).

Методи дослідження. У роботі використана методика, традиційна для історико-педагогічних досліджень, зокрема: аналіз і синтез, історико-логічний, ретроспективний, історико-зіставний методи застосовувалися з метою систематизації теоретичних питань й узагальнення досвіду економічного виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка. Хронологічний метод надав можливість простежити організацію економічного виховання в колонії ім. М.Горького та комуні ім. Ф.Дзержинського. За допомогою проблемно-цільового та порівняльного методів проаналізовані архівні матеріали, науково-методична література, періодичні видання і освітні документи досліджуваного періоду. Обсерваційні методи застосовувалися з метою визначення основних положень, форм і методів економічного виховання підлітків у закладах, керованих А.Макаренком.

Джерельну базу дослідження становлять архівні матеріали Державного архіву Харківської області (ф.845, ф.1639, ф.4511), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ф.166, ф.283); багатогранна педагогічна спадщина А.Макаренка, яка включає в себе результати його науково – педагогічної діяльності, художньо – педагогічні твори й матеріали виховної практики колонії ім. М.Горького і комуні ім. Ф.Дзержинського; історико-педагогічна та сучасна науково-педагогічна література, присвячена діяльності видатного педагога; документальна, мемуарна, періодична, публіцистична література з проблеми дослідження; праці з теорії економічної освіти та економічного виховання.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що в роботі *вперше* здійснено цілісний аналіз теорії та практики економічного виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка; виявлено особливості й обґрунтовано основні положення економічного виховання в педагогічній системі А.Макаренка; розкрито специфіку засобів економічного виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка; простежено становлення та організацію економічного виховання в діяльності колонії ім. М.Горького і комуні ім. Ф.Дзержинського; проаналізовано досвід роботи навчальних й виховних закладів, що в процесі економічного виховання особистості спиралися на ідеї А.Макаренка; теоретично обґрунтовано та розроблено модель сучасної школи-господарства; уведено до наукового обігу архівні джерела і документи, свідчення вихованців, що дозволяють глибше розкрити проблему, яка досліджується. Подальшого розвитку набули питання мети, змісту, напрямів, форм та методів виховання.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що отримані в ході наукового пошуку основні положення і висновки впроваджувалися у навчальний процес в Інституті післядипломної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди в курсах «Управління процесами виховання», «Теорія і практика виховання» на відділеннях «Менеджмент освіти» й «Управління навчальними закладами» (довідка №107 від 20 травня 2005р.), в Інституті економіки і права Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди у курсі «Історія економічної думки України» (довідка №123 від 17 червня 2005 р.) та в Харківській загальноосвітній школі №100 імені А.Макаренка (довідка від 7 жовтня 2005 р.).

Розроблений автором дисертації спецкурс «Проблеми економічного виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка» може викладатися як керівникам навчальних закладів, вчителям і вихователям шкіл та дитячих будинків, так і викладачам й студентам вищих педагогічних та економічних навчальних закладів усіх рівнів акредитації.

Запропонована модель сучасної школи-господарства може стати альтернативою дитячим будинкам і школам-інтернатам.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у розробці курсів «Педагогіка», «Історія педагогіки», в спецкурсах та спецсемінарах, а також під час написання підручників, навчальних посібників, навчально-методичної літератури, курсових та дипломних робіт.

Вірогідність і наукова обґрунтованість результатів та основних висновків дослідження забезпечується великим фактичним матеріалом, використаним у процесі наукового пошуку, належною джерельною базою, що забезпечує об'єктивність і науковість дослідження, адекватністю використаних методів наукового аналізу поставленим завданням.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри загальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, були представлені на Міжнародному семінарі «А.Макаренко и мировая педагогика», присвяченому 10-річчю Міжнародної макаренківської асоціації та 75-річчю з дня створення комуни імені Ф.Дзержинського (Полтава, 2002), на Міжвузівській науково-практичній конференції «Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів» (Харків, 2002), Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Соціальний захист дітей: традиції та сучасність», (Полтава, 2003) й «Ідеї гуманізації в педагогічній спадщині В.Короленка, А.Макаренка, В.Сухомлинського» (Полтава, 2004).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації знайшли відображення у дев'яти одноосібних публікаціях автора. Серед них 4 статті у провідних наукових фахових

виданнях, 3 статті у інших виданнях, 2 – тези та виступи на конференціях. Загальний обсяг авторського доробку становить 2,4 друкованих аркуші.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, списку архівних матеріалів, додатків. Загальний обсяг дисертації – 238 сторінок. Основний зміст викладено на 194 сторінках. Список використаних джерел включає 394 найменування на 34 сторінках, з них архівних матеріалів – 73 найменування. Робота містить 4 додатки на 10 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, що вивчається, та стан її наукової розробки, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання і методи дослідження, сформульовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, розкрито джерельну базу, наведено дані про апробацію і впровадження основних результатів дослідження.

У **першому розділі** «Теоретичні питання економічного виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка» проаналізовано ступінь дослідження вченими та педагогами як України, так і багатьох країн світу ролі А.Макаренка у запровадженні економічного виховання в колонії ім. М.Горького й комуні ім. Ф.Дзержинського; виявлено основні елементи економічного виховання у педагогічній системі А.Макаренка та розкрито їх зміст; проаналізовано специфіку методів і засобів економічного виховання в діяльності А.Макаренка.

Протягом багатьох років аспект економічної діяльності А.Макаренка залишався поза увагою дослідників, лише деякі елементи господарської чи виробничої діяльності виховних закладів, керованих вченим, були об'єктом вивчення.

Аналіз історико-педагогічної літератури та архівних матеріалів свідчить про те, що А.Макаренко був не тільки талановитим педагогом і організатором навчальної та виховної роботи, а й не менш талановитим підприємцем і менеджером. Раціональна економічна й господарська діяльність, одержання прибутку були для педагога не метою, а засобом як для створення кращих умов виховання та навчання підлітків, так і підготовки вихованців до життя й праці в суспільстві, де б вони могли посісти гідне місце.

У процесі економічної та господарської діяльності А.Макаренко ставив перед вихованцями дедалі складніші й привабливіші щодо перспективи завдання, підтримував у них прагнення до досягнення більш високих і одночасно педагогічно, економічно та психологічно доцільних завдань.

У роботі розкрито роль однодумців А.Макаренка у запровадженні економічного виховання в колонії імені М.Горького та комуні імені Ф.Дзержинського. Доведено, що А.Макаренко був людиною з широкими поглядами і вдало поєднував свої власні знання щодо процесу виховання з

економічною діяльністю досвідчених працівників його закладів. Так, в колонії ім. М.Горького А.Макаренко спирався на досвід агронома М.Фере, із приходом якого в цей заклад сільськогосподарське виробництво почало серйозно розвиватися й досягло високої рентабельності. У комуні ім. Ф.Дзержинського такими надійними помічниками А.Макаренка стали Б.Клямер (прообраз С.Когана в «Педагогічній поемі»), спеціаліст з виробничої справи, та К.Кононенко, який із 1932 року очолював фінансову частину закладу.

У ході аналізу науково-педагогічної літератури встановлено взаємозв'язок між економічним, трудовим та господарським вихованням у педагогічній спадщині А.Макаренка. При цьому «господарське виховання» визначається як процес впливу на розвиток особистості під час різноманітної раціональної праці в побуті та в господарстві, спрямованої на формування ощадливого ставлення до предметів побуту, дбайливого використання природних ресурсів, матеріально-практичного мислення.

Економічне виховання, розглядається нами як процес систематичного впливу на розвиток особистості, спрямований на оволодіння економічними знаннями, формування економічних умінь та навичок, які необхідні для високоефективної виробничо-економічної діяльності. Особливістю економічного виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка було те, що не знання про способи хазяйнування та виробництва перетворювалися у навички та вміння, а, навпаки, в процесі економічної діяльності отримані вихованцями вміння та навички трансформувалися у певні знання з питань економіки.

На основі вивчення поглядів А.Макаренка на досліджувану проблему виявлено мету та завдання економічного виховання підлітків. Мета полягала у вихованні економічно активної особистості, яка вмiла б орієнтуватися у відносинах реального виробництва, активного і свідомого громадянина з високим рівнем компетентності та професіоналізму. Цілеспрямованість у вихованні, за видатним педагогом, означає виховання громадянина, «виховання його майбутнього життєвого рівня, його добробуту». Для досягнення цієї мети вирішувалися такі завдання: засвоєння вихованцями економічних знань; формування розумних потреб, економічного мислення, оперативних здібностей та уміння орієнтування у складних суспільно-економічних питаннях; виховання готовності до економічної діяльності, яка передбачала оволодіння індивідом певними економічними вміннями й навичками; створення умов для самореалізації особи як економічно активного члена суспільства.

У дослідженні виділені та схарактеризовані основні теоретичні положення економічного виховання у педагогічній спадщині А.Макаренка, а саме:

- вагомість господарства та матеріальної сфери як могутніх виховних факторів. Зробивши господарську (економічну) турботу відправною точкою в процесі виховання, А.Макаренко вивів основні форми життєдіяльності й організації навчальних закладів, у яких працював. До таких

форм він відносить господарські вимоги до вихователя і вихованця, організацію господарсько-активних загонів, сувору дисципліну, працю з визначеною конкретною метою, позицію господаря стосовно довілля;

- єдність економічного виховання з освітою та загальним розвитком дитини. Завдяки поєднанню навчання з матеріальним виробництвом, з установ, якими керував А.Макаренко, виходила людина, що мала середню освіту і знала організацію виробництва, процеси виробництва, їх економічні засади;

- диференціація та індивідуалізація виробничої діяльності. Кожний вихованець мав змогу спробувати свої сили в різних видах праці й виявити свої нахили, відтак закріпитися в тому підрозділі, до роботи в якому він виявив здібності;

- повага до кожної дитини, розуміння її дій та вчинків. За глибоким переконанням А.Макаренка, тільки усвідомлення того, що вихованець - це завтрашній колега, фахівець, професіонал своєї справи, може позитивно впливати на формування мотиваційної сфери діяльності, яка, в свою чергу, є складовою мотивації до вибору майбутнього життєвого шляху;

- розвиток у вихованців організаторських здібностей. Різноманітна за характером діяльність організовувалася так, щоб кожний член колективу міг виступати в функції як підлеглого, так і організатора, менеджера, керівника;

- колективний характер економічної діяльності. На ефективність господарської та виробничої діяльності школярів, на думку А.Макаренка, великий вплив мав колектив, колективний характер праці. Спільна діяльність в колективі сприяла також вихованню у дітей працьовитості, наполегливості, створювала можливості порівнювати результати своєї роботи з успіхом товаришів і систематично підвищувати її продуктивність;

- використання в економічній діяльності та навчанні принципу перспективних ліній. На кожному етапі навчання перед вихованцем відкривалася найближча перспектива зростання, нові можливості докладання творчих сил на виробництві. Крім педагогічного ефекту, кваліфікаційне просування мало ще й економічне значення: завдяки йому забезпечувалося виконання виробничої програми, що у свою чергу служило джерелом самоствердження комунарів;

- виховання патріотизму і національної свідомості. Прикладом цього є випуск вихованцями спочатку перших у країні електричних дрілей та електросвердел, а пізніше і фотоапаратів, які за своїми технічними параметрами були конкурентоспроможними та набагато кращими закордонних і до того ж, приносили прибуток не тільки комуні ім. Ф.Дзержинського, а й усій країні;

- дотримання принципу паралельної педагогічної дії в процесі розвитку особистості. Так, А.Макаренко вважав, що поліпшення морального стану окремих груп вихованців відбувається паралельно з розвитком господарства і залученням колективу до керівництва цим господарством,

із зростанням матеріальних та моральних розумових потреб вихованців, з можливостями задовольнити ці потреби;

- господарсько-організаційна досвідченість педагога та усвідомлення ним ролі економічної діяльності у вихованні дітей. А.Макаренко був переконаний, що виховують не тільки вихователі, а середовище, яке в колонії ім. М.Горького організовувалося навколо процесу господарювання, а в комуні ім. Ф.Дзержинського – виробництва. На думку вченого, вихователь повинен брати участь у господарюванні нарівні з вихованцем, і тільки завдяки своїм знанням, працездатності і відповідальності педагог може мати певну перевагу в справі організації господарських елементів.

Аналіз педагогічної спадщини А.Макаренка дозволив виявити основні напрями й форми організації економічного виховання колоністів та комунарів, а саме: економічна діяльність на виробництві та по господарству; оволодіння економічними знаннями в процесі вивчення навчальних предметів; різноманітні екскурсії, походи, заняття у спеціалізованих гуртках; вплив сім'ї на формування економічного мислення підлітків.

А.Макаренко справедливо вважав, що різні види економічної діяльності перебувають у взаємодії, доповнюють один одного, створюючи цілісну систему навчання і виховання. Наприклад, навчальна робота сприяє засвоєнню теорії і практики взаємодії основних законів у суспільстві і природі, оволодінню прийомами економічного мислення; суспільно-корисна праця формує вміння приймати економічно доцільні рішення, розв'язувати питання ощадливості під кутом зору людей різних професій, дозволяє зробити реальний внесок у вивчення й охорону місцевих екосистем.

У ході дослідження встановлено, що основними методами, які використовував А.Макаренко у процесі економічного виховання, були: заохочення, покарання, доручення, змагання, наслідування, переконання та бесіди. Найбільш дієвими педагог вважав методи заохочення та матеріального стимулювання.

На думку А.Макаренка кишенькові гроші й заробітна плата стимулюють вихованців до навчання та гарної поведінки, сприяють формуванню вміння орієнтуватися у життєвих ситуаціях, ощадливості, вчать будувати свій бюджет, раціонально задовольняти свої потреби. Зокрема, головною метою кишенькових грошей було навчити колоністів «керувати грошима», при цьому гроші видавалися диференційовано, що стимулювало підлітків до кращої роботи й поведінки. За гарне навчання вихованців та робітфаківців заохочували додатковими стипендіями. Заробітна плата комунарів забезпечувала вихованцям певний рівень життя після закінчення закладу та стимулювала продуктивність їхньої праці, підвищувала в них відповідальність і матеріальну зацікавленість.

Специфічними засобами економічного виховання, які використовував у своїй діяльності А.Макаренко, були показники ефективної економічної діяльності навчально-виховних закладів та

підприємств. Так, на думку А.Макаренка, найкращим педагогом є госпрозрахунок, а планування сприяє формуванню вміння раціонально будувати свою виробничу діяльність. Учений надавав також значення і таким економічним категоріям, як самооплатність, самофінансування, поділ праці, рентабельність виробництва, продуктивність праці, прибуток та ін.

Отже, розвиваючи господарство, організуючи економічну освіту, залучаючи вихованців до участі в плануванні перспектив, в організації виробництва і керуванні ним видатний педагог виховував у дітей почуття відповідального господаря, навички підприємливості й раціональної економічної діяльності.

У другому розділі «Досвід економіко-виховної діяльності А.Макаренка» схарактеризовано становлення основних складових економічного виховання у колонії ім. М.Горького та комуні ім. Ф.Дзержинського; проаналізовано досвід навчально-виховних закладів, які використовували і використовують у своїй діяльності здобутки А.Макаренка з економічного виховання та розглянуто їхні особливості у залежності від конкретних соціально-економічних умов, від розвитку економічного виховання взагалі; запропоновано моделі сучасної школи-господарства як альтернативи дитячим будинкам та школам-інтернатам.

Як відомо, колонія ім. М.Горького та комуна ім. Ф.Дзержинського були для А.Макаренка не просто місцем його роботи як учителя і вихователя, але також творчою лабораторією, де він успішно випробовував нові методи виховання і нові підходи до педагогічної діяльності. Саме тут були сформульовані й запроваджені новаторські форми виховної та навчальної роботи у тісній взаємодії з господарською турботою, спрямованою на економічне зростання закладу, що створювало кращі умови для дітей і було основою динамічного розвитку колективу.

У ході дослідження виділено основні ступені організації виробництва у колонії ім. М.Горького та розкрито їх вплив на розвиток економічного мислення вихованців. Доведено, що:

– 1920-1921 рр. характеризуються натуральним виробництвом у колонії. Саме в ці роки господарська (економічна) турбота стає основою виховної діяльності А.Макаренка;

– 1922-1923 рр. відрізняються вже наявністю товарного виробництва у майстернях, що стимулює ініціативність, раціоналізаторські та підприємницькі здібності колоністів, а також потяг до різних видів діяльності;

– 1924-1926 рр. відзначаються створенням високорентабельного багатогалузевого сільськогосподарського виробництва в колонії, яке сприяло розвиткові у вихованців потреби в знаннях;

– 1926-1927 рр. відмічаються успішною перевіркою в нових умовах ролі високорентабельного виробництва в економічному вихованні підлітків. За два роки педагог зумів

перевиховати 230 занедбаних безпритульних та налагодити високорентабельне сільськогосподарське виробництво.

Своєю сумлінною працею в колонії ім. М.Горького А.Макаренко переконливо довів, що завдяки налагодженій господарській і виробничій (переважно сільськогосподарській) діяльності можна досягти стрімких педагогічних та економічних успіхів.

Взагалі, діяльність А.Макаренка у колонії ім. М.Горького була першим етапом у становленні його виховної системи. Усі надбання, здобуті педагогом у процесі роботи в колонії, були узагальнені і вже на більш високому рівні реалізовані в комуні імені Ф.Дзержинського. З моменту відкриття комуни в умовах промислового міста економічне виховання здійснювалося переважно через виробничу, а не сільськогосподарську діяльність вихованців. Переваги індустріального виробництва у вихованні зумовлювалися загальноекономічною ситуацією в країні: індустріалізація вимагала великої кількості нових професій і здобуття таких кваліфікацій у комуні відкривало для вихованців більш привабливі перспективи. Крім того, на виробництві діти наочно бачили практичну цінність своєї праці, відчували, що заклад завдяки їх колективній праці швидко багатів, здобував усе більші можливості для задоволення зростаючих культурно-побутових потреб дитячого колективу.

Аналіз літератури з питань діяльності комуни ім. Ф.Дзержинського (Т.Ахаян, П.Артюшенко, Р.Бескина, М.Виноградова, А.Тер-Гевондян, А.Цина, М.Ярмаченко) та педагогічних творів А.Макаренка дозволив виділити такі основні роки становлення й розвитку виробничої діяльності та економічного виховання комунарів:

– 1928 – 1929 рр. – робота в майстернях: слюсарно-механічній, деревообробних (навчальній та промисловій), швейній та шевській. Економічне виховання здійснювалося переважно у процесі господарсько-виробничої діяльності.

– 1930 – 1931 рр. – робота у цехах об'єднаного підприємства напівкустарного типу (механічному (слюсарно – токарному), машинному цеху деревообробної майстерні, збірному цеху деревообробної майстерні, ливарному, нікелювальному та пошивному). Виробництво стало високорентабельним, багатогалузевим та приносило вагомні прибутки. Під впливом економічного розвитку комуни та високотехнологічного виробництва масовим став потяг вихованців до освіти, внаслідок чого 15 вересня 1930 року при комуні відкрився робітфак машинобудівного інституту. Економічному вихованню сприяли також введення заробітної плати вихованцям та участь комунарів у походах, де вони знайомилися з виробництвом.

– 1932 – 1935 рр. – робота вихованців на сучасних, обладнаних за останнім словом техніки заводах (металообробному заводі з виготовлення електросвердел та заводі фотоапаратів), сприяла розвитку як виробничої, так й навчально-дослідної діяльності. Виробництво у цей час приносило значні прибутки не тільки для комуни, а й для країни у цілому. Рационально організована

соціальна сфера, система виховання і навчання формували у комунарів стимули до праці й до піднесення її продуктивності та рентабельності. Різні виробничі та економічні гуртки стали новою формою організації економічного виховання підлітків.

Про результативність економічного виховання в колонії ім. М.Горького та комуні ім. Ф.Дзержинського свідчила й робота його вихованців після виходу з зазначених закладів. Так, у дисертації простежено долі деяких із них. Наприклад, Н.Купрій та С.Василенко стали начальниками цехів та відділів на підприємствах, І.Панов, В.Постников, М.Іванов – директорами заводів та ін. Відмітною рисою вихованців А.Макаренка як керівників виробництва були не тільки кваліфікований економічний розрахунок у прийнятті рішень, не тільки підприємливість, а й увага до виховання молодих робітників (колишні комунари охоче ставали наставниками молоді, передавали їй свій досвід і досвід свого учителя).

У роботі також проаналізовано досвід застосування основних ідей А.Макаренка з питань економічного виховання дітей протягом останніх 70-ти років. Зокрема, відзначається широка географія таких навчальних закладів. Це як відомі українські школи – Павлиська, Богданівська, Сахнівська, Великосорочинська санаторна школа-інтернат, так і російські школи – шкільний завод «Чайка», Городищенська ЗОШ, Сиктивкарська школа-інтернат №1, а також школи в інших країнах світу, наприклад, кубинські школи «Хірон».

На основі дослідження діяльності зазначених закладів у розділі виділені основні моделі школи-господарства, а саме: школа-господарство як іграшкова країна (прикладом якої може бути Великосорочинська санаторна школа-інтернат), школа-господарство із продуктивною сільськогосподарською працею (Павлиська школа, Богданівська ЗОШ), школа-господарство з дрібним виробництвом (Артинський дитячий будинок Муромцевського району Омської обл.), школа-господарство з виробництва послуг (Ноябрьський коледж професійних і інформаційних технологій), школа-господарство як складова шкільного комбінату (навчальний цех ХТЗ, навчально-виробничі комбінати Дзержинського та Комінтернівського районів м.Харкова), школа-господарство із справжнім заводом (шкільні заводи «Чайка» м.Москви, «Дзержинець» Очерської спецшколи Пермської області). Слід підкреслити, що сьогодні найбільш прийнятним є варіант школи-господарства із змішаним виробництвом.

У дисертації схарактеризовано також основні положення навчально-виробничої діяльності школи-господарства. Передбачається, що складатиметься вона за формулою «4+4», тобто перші 4 години на добу спрямовані на навчання у школі, а інші 4 години – присвячені економічному вихованню й навчанню в класах та на робочих місцях. При цьому навчально-виховний процес повинен бути варіативним і багаторівневим, а економічна теорія та технологія виступатимуть як профільні дисципліни.

У дослідженні встановлено, що відомими послідовниками А.Макаренка в організації економічного виховання підростаючого покоління були: в Україні –В.Сухомлинський, який вважав, що працювати треба для створення матеріальних умов більш складної та інтелектуальної праці; І.Ткаченко, котрий розвивав традиції А.Макаренка у діяльності учнівських виробничих бригад, що брали участь у високоефективній виробничій діяльності та цілеспрямовано отримували економічні знання; О.Захаренко, що досяг високих матеріальних здобутків завдяки організації спільного процесу господарювання дітей і батьків; в Казахстані – Г.Кубраков, який, працюючи із ослабленими дітьми, схильними до туберкульозних захворювань, спромігся створити шкільне містечко із високорозвиненим навчально-виробничим господарством; в Росії – Є.Костяшкін, якому належить спроба створення рентабельного виробництва за участю школярів, його система оплати праці учнів та її розподіл дуже нагадувала макаренківський досвід використання заробітної плати вихованців; О.Католиков, котрий не тільки наслідував ідеї А.Макаренка з економічного виховання (його учні брали участь у рентабельній виробничій діяльності та отримували чекові книжки), а й розвивав їх: запроваджував економічну політику щодо реалізації шкільної продукції, поширював позашкільні заходи виховання: наприклад, у його навчальному закладі регулярно виходила економічна газета.

У дисертації розроблена та теоретично обґрунтована для студентів педагогічних та економічних вищих навчальних закладів програма спецкурсу «Проблеми економічного виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка», яка включає лекційний курс та семінарські заняття.

Отже, використання досвіду А.Макаренка з економічного виховання підростаючого покоління дозволяє і зараз готувати молодь до самостійного життя й діяльності в суспільстві.

Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати такі **висновки**:

1. Педагогічна спадщина А.Макаренка в світовій педагогічній науці належить до вершинних явищ, про що свідчать висока оцінка його діяльності як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі. Однак при вивченні й упровадженні в практику педагогічних ідей вченого майже поза увагою дослідників залишаються такі сторони його педагогічної системи, як економічне виховання, виховання підприємливості, що становили важливий блок у цій системі. Таке ставлення було зумовлене соціальними й економічними причинами, у відповідності з якими тривалий час у школі економічне виховання розглядалося як частина трудового.

2. У дисертації виділено мету та завдання економічного виховання у педагогічній спадщині А.Макаренка, визначено основні його напрями та форми організації. Встановлено, що основним напрямом економічного виховання у А.Макаренка була економічна діяльність на виробництві та в господарстві.

Узагальнено основні теоретичні положення А.Макаренка в галузі економічного виховання дітей, а саме: вагомість господарства та матеріальної сфери як основних виховних факторів;

нерозривність економічного виховання з освітою та загальним розвитком дитини; диференціація та індивідуалізація виробничої діяльності; повага до кожної дитини, розуміння її дій та вчинків; розвиток у вихованців організаторських здібностей; колективний характер економічної діяльності; використання в економічній діяльності та навчанні принципу перспективних ліній; виховання патріотизму та національної свідомості; дотримання принципу паралельної педагогічної дії в процесі розвитку особистості; усвідомлення вихователями ролі економічної діяльності при вихованні дітей.

3. У ході наукового пошуку виявлено основні методи, які використовував у процесі економічного виховання А.Макаренко: методи стимулювання (заохочення та покарання), доручення, змагання, наслідування, переконання та бесіди. Ефективність цих методів зумовлена раціональним урахуванням взаємозалежності потреб, цінностей і стимулів.

Розкрито специфіку засобів економічного виховання підлітків, які використовував у своїй діяльності А.Макаренко. Доведено, що зазначена специфіка полягає у використанні таких економічних категорій, як госпрозрахунок, самооплатність, рентабельність, самофінансування, продуктивність праці, планування, основний та обіговий капітал, тип виробництва, розподіл праці, наукова організація праці, заробітна плата, кишенькові гроші.

4. Проаналізовано досвід економічного виховання в колонії ім. М.Горького та комуні ім. Ф.Дзержинського. Виділені основні ступені становлення і розвитку виробничої діяльності та економічного виховання в цих навчально-виховних закладах. Так, доведено, що у колонії ім. М.Горького А.Макаренко почав господарську діяльність спочатку із-за нестатків, а потім цілеспрямовано став використовувати господарську турботу як виховний засіб. На цьому етапі педагог і його колеги разом із вихованцями пройшли шлях від примітивних майстерень та елементарних сільськогосподарських робіт до високорентабельного тваринницького господарства. У комуні ім. Ф.Дзержинського економічна діяльність дістала своєї досконалості: в результаті раціонально організованого економічного виховання комунари створили високотехнологічні підприємства, стали першими виготовляти електродрилі та фотоапарати на власних заводах і давати вагомі прибутки для всієї країни.

Зроблено висновок про те, що А.Макаренко створив цілісну систему навчально-виховного процесу, в якому праця була не самоціллю, а необхідним засобом для навчання економічній діяльності з урахуванням економічних факторів, для вдосконалення матеріальної бази і підвищення якості навчання й виховання у відповідності з новими технологіями.

У ході дослідження доведено, що важливою особливістю економічного виховання в педагогіці А.Макаренка є те, що він вів своїх вихованців від практичної діяльності та усвідомлення практичного значення економіки до теоретичного вивчення й освоєння необхідних економічних знань та вмінь. У колонії ім.М.Горького і комуні ім.Ф.Дзержинського А.Макаренко

постійно прагнув до вдосконалення й економічного виховання: від початкових уявлень колоністів про економічну доцільність тієї чи тієї господарської діяльності, що виникали в процесі практичної роботи, до усвідомлення ролі економічних факторів у виробництві й організації економічного навчання.

5. У дисертації виділено навчально-виховні заклади, які використовували і використовують у своїй діяльності досвід А.Макаренка з економічного виховання (Павлівська школа, Богданівська ЗОШ, Сахнівська школа, Великосорочинська санаторна школа-інтернат, шкільний завод «Чайка», Городищенська ЗОШ, Сиктивкарська школа-інтернат №1, кубинські школи «Хірон» та ін). У роботі у хронологічному порядку розглянуто господарську, виробничу й економічну діяльність навчально-виховних закладів під керівництвом послідовників А.Макаренка та виявлено основні риси економічного виховання в них. Паралельно з цим на основі аналізу нормативних документів простежено розвиток економічної освіти та виховання взагалі. Зроблено висновок про те, що виховні ідеї А.Макаренка випереджали свій час і були затребувані при будь-яких політичних та соціальних умовах.

6. У дисертаційному дослідженні розкрито можливості використання здобутків А.Макаренка з економічного виховання в сучасній педагогічній науці і практиці. Враховуючи соціально-економічне становище в нашій країні, проблему безпритульності та велику кількість дітей-сиріт, пропонується створити школу-господарство, де б діти могли власними силами та розумом будувати своє майбутнє. Під школою-господарством мається на увазі навчально-виховний заклад, який спрямований на виховання гармонійно розвиненої цілісної особистості, формування громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору, розвиток його економічних здібностей, підготовку кваліфікованих фахівців для різних галузей народного господарства шляхом надання спеціалізованої середньої освіти та участі у систематичній виробничій діяльності.

За устроєм та економіко-виробничою діяльністю пропонується декілька варіантів можливих моделей школи-господарства: школа-господарство як іграшкова країна, школа-господарство із продуктивною сільськогосподарською працею, школа-господарство з дрібним виробництвом, школа-господарство з виробництва послуг, школа-господарство як складова шкільного комбінату, школа-господарство із справжнім заводом.

7. На основі вивчення педагогічних творів та практичної діяльності А.Макаренка визначено та обґрунтовано навчальну програму зі спецкурсу «Проблеми економічного виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка» для вчителів, вихователів, викладачів та студентів педагогічних та економічних навчальних закладів усіх рівнів акредитації.

Проведене дослідження не вичерпує всіх сторін багатоаспектної проблеми. Подальших розробок вимагають такі питання: А.Макаренко як засновник вітчизняної теорії та практики менеджменту в освіті; порівняння основних положень економічного виховання в закладах,

керованих А.Макаренком, із аналогічними установами країн світу в 20-30-х рр. ХХ ст.; господарське (економічне) виховання у сім'ї (за матеріалами педагогічної спадщини А.Макаренка); організація школи як господарства (з постановкою наукових експериментів) та деякі інші.

Основні результати дослідження відображені в таких публікаціях автора:

I. Статті в наукових фахових виданнях:

1. Альохіна О.В. Показники економічної діяльності А.С. Макаренка в колонії ім. М.Горького (полтавський період) // Педагогіка та психологія: Зб. наук. пр. – Харків: ХДПУ, 2002. – Вип.23. – С. 68-74.
2. Альохіна О.В. Розвиток економічної діяльності в комуні ім. Ф.Е. Держинського та її вплив на вихованців // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр.– Київ-Запоріжжя, 2003. – Вип.26. – С. 228-233.
3. Альохіна О.В. Розвиток господарської та економічної діяльності А.С. Макаренка в колонії ім. М.Горького в Куряжі // Теорія та методика навчання та виховання: Зб. наук. пр. – Харків: ХДПУ, 2003.– Вип.10 – С. 128-133.
4. Мельникова О.В. Основні принципи педагогічно-економічної концепції А.С. Макаренка // Імідж сучасного педагога. – 2004. – № 2-3. – С. 73-75.

II. Публікації в інших виданнях:

5. Альохіна О.В. Економічне виховання як фактор формування громадянина у педагогічній діяльності А.С. Макаренка (історія і сучасність) // Науковий вісник. Серія “Філософія”. – Харків: ХДПУ, 2002.– Вип.11.– С. 53-57.
6. Альохіна О.В. Оцінка досвіду роботи А.С. Макаренка із соціальної реабілітації дітей та підлітків у зарубіжній педагогіці // Витоки: Зб. наук.-пед. і літ.-публ. матеріалів.– Полтава: ПДПУ, 2003. – Вип.1. – С. 36-37.
7. Мельникова О.В. Виховання економічно розвиненої особистості в закладах, керованих А.С. Макаренком // Витоки: Зб. наук.-пед. і літ.-публ. матеріалів.– Полтава: ПДПУ, 2004. – Вип.2. – С. 87-89.

III. Матеріали конференцій:

8. Алёхина О.В. Экономическая деятельность в наследии А.С. Макаренко // А.С. Макаренко и мировая педагогика: Материалы междун. семинара 8-10апреля 2002г.– Полтава: ПДПУ, 2002.– С.31-36.

9. Альохіна О.В. Економічний аспект підготовки викладачів у педагогічній концепції А.С.Макаренка // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Харків: ХДПУ, 2002.– С. 131-135.

АНОТАЦІЇ

Мельникова О.В. Проблеми економічного виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, Харків, 2005.

У дослідженні на основі аналізу архівних матеріалів, історико-педагогічної, економічної літератури цілісно систематизовано теоретичні питання та узагальнено досвід економічного виховання у педагогічній спадщині А.Макаренка; схарактеризовано мету й завдання економічного виховання в колонії ім. М.Горького та комуні ім. Ф.Дзержинського; виявлено основні положення економічного виховання; визначено напрями, форми організації та методи економічного виховання за А.Макаренком; розкрито особливості засобів економічного виховання, які використовував у своїй діяльності педагог. У роботі проаналізовано передумови становлення та виявлено основні кроки розвитку економічного виховання у колонії ім. М.Горького та комуні ім. Ф.Дзержинського; досліджено досвід використання ідей А.Макаренка з економічного виховання навчально-виховними закладами з кінця 40-х років ХХ століття до нашого часу; розроблено модель сучасної школи-господарства на основі економічного виховання А.Макаренка та запропоновано перспективи розвитку такого навчально-виховного закладу.

Ключові слова: педагогічна спадщина А.Макаренка, економічне виховання, колонія імені М.Горького, комуна імені Ф.Дзержинського, економічна діяльність, господарське виховання, економічне мислення, школа-господарство.

Мельникова О.В. Проблемы экономического воспитания в педагогическом наследии А.С.Макаренко. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С.Сковороды, Харьков, 2005.

В исследовании на основе анализа архивных материалов, историко-педагогической, экономической литературы целостно проанализированы и систематизированы теоретические вопросы и обобщен опыт экономического воспитания в педагогическом наследии А.Макаренко. Доказано, что основной целью экономического воспитания в педагогической системе

А.Макаренко было воспитание экономической активности личности, которая умела бы ориентироваться в отношениях реального производства.

В работе обобщены основные теоретические положения А.Макаренко в области экономического воспитания детей, а именно: весомость хозяйства и материальной сферы как основных воспитательных факторов; неразрывность экономического воспитания с образованием и общим развитием ребенка; дифференциация и индивидуализация производственной деятельности; уважение к каждому ребенку, понимание его действий и поступков; развитие у воспитанников организаторских способностей; коллективный характер экономической деятельности; использование в экономической деятельности и обучении принципа перспективных линий; воспитание патриотизма и национального сознания; использование принципа параллельного педагогического действия в процессе развития личности; хозяйственно-организационный опыт воспитателей и осознание ими роли экономической деятельности при воспитании детей.

Сформулированы основные направления и формы организации экономического воспитания детей: экономическая деятельность на производстве и по хозяйству; приобретение экономических знаний; экскурсии, походы, занятия в специализированных кружках, воспитание в семье.

В ходе научного поиска выявлены методы, которые использовал в процессе экономического воспитания А.Макаренко: стимулирования (поощрения и наказания), поручения, соревнования, подражания, убеждения и беседы. Эффективность этих методов обусловлена рациональным использованием взаимозависимости потребностей, ценностей и стимулов.

Раскрыта специфика средств экономического воспитания подростков, которые использовал в своей деятельности А.Макаренко, заключающаяся в использовании определенных экономических категорий, таких как хозрасчет, самоокупаемость, рентабельность, самофинансирование, производительность труда, планирование, основной и оборотный капитал, тип производства, разделение труда, заработная плата, карманные деньги. Использование этих категорий А.Макаренко тесно связано с педагогической направленностью деятельности коллектива.

В работе проанализирован опыт экономического воспитания в колонии им.М.Горького и коммуне им.Ф.Дзержинского. Выделены основные ступени становления и развития производственной деятельности и экономического воспитания в этих учебно-воспитательных учреждениях. Так, в колонии им.М.Горького А.Макаренко хозяйственную деятельность начинал из-за нужд, а потом целеустремленно стал использовать хозяйственную заботу как воспитательное средство и обратился к решению экономических вопросов. В коммуне им.Ф.Дзержинского экономическая деятельность как основное направление экономического воспитания достигла высшего уровня: в результате чего коммунары создали высокотехнологические предприятия, стали первыми изготавливать электродрели и фотоаппараты на собственных заводах и давать существенную прибыль для всей страны.

В диссертации анализируется деятельность ряда учебно-воспитательных учреждений, которые использовали и используют опыт А.Макаренко в области экономического воспитания. В работе в хронологическом порядке рассмотрена хозяйственная, производственная и экономическая деятельность учебно-воспитательных учреждений под руководством последователей А.Макаренко и выявлены основные черты экономического воспитания в них. Параллельно с этим на основе анализа нормативных документов прослеживается развитие экономического образования и воспитания в целом. Сделан вывод о том, что воспитательные идеи А.Макаренко опережали свое время и были затребованы при любых политических и социальных условиях.

В диссертационном исследовании раскрыты возможности использования достижений ученого в экономическом воспитании в современной педагогической науке и практике. Разработана модель школы-хозяйства и варианты ее реализации.

Ключевые слова: педагогическое наследие А.Макаренко, экономическое воспитание, колония имени М.Горького, коммуна имени Ф.Дзержинского, экономическая деятельность, хозяйственное воспитание, экономическое мышление, школа-хозяйство.

Melnikova O.V. Problem of economic education in A.S.Makarenko's pedagogical heritage. - Manuscript.

The dissertation on reception of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on a speciality 13.00.01 - general pedagogics and a history of pedagogics. - Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda. – Kharkiv, 2005.

In research on the basis of the analysis of archival materials, the history-pedagogical and economic literature aspects of economic education in Makarenko's activity and heritage for the first time are revealed. Theoretical sights of Anton Semenovich on economic education and his practical activities are allocated into the certain pedagogy-economic concept, its basic principles are allocated, the basic compound systems of Makarenko's economic education are determined. Influence of economic categories, which allocated in Makarenko's activity, on education and formation of qualities of harmoniously advanced person is opened. In work preconditions of becoming are analyzed and the basic stages of development of economic education in a Gorky colony and a Dzerzhinsky commune are revealed. During scientific search experience of use of ideas of Makarenko on economic education by teaching and educational establishments from the late 1940's till our time is investigated. Models of modern school - facilities according to Makarenko's pedagogy-economic concept are developed and prospects of development of such teaching and educational establishment are offered.

Key words: Anton Makarenko's pedagogical heritage, economic education, Gorky colony, Dzerzhinsky commune, economic activities, industrial education, economic thought, school - facilities.